

שלב א': 7-27 באוקטובר 2023

האירועים המרכזיים בלחימה

7 באוקטובר 2023

בשעה 6:29 בבוקר 7 באוקטובר 2023 נפתחה מתקפת הפתע של חמאס. כ-4,300 רקטות שוגרו במהלך היום אל יישובי ישראל בדרום ובמרכז, וזאת במקביל לפלישתם לשטח ישראל של יותר מ-3,000 מחבלים מרצועת עזה, מהיבשה, מהאוויר ומהים. המחבלים פלשו אל יישובי הנגב המערבי, וכבשו למשך כמה שעות יישובים ויעדים צבאיים באזור.

במהלך המתקפה ביצעו מחבלי חמאס, לצד מחבלים מארגונים נוספים ברצועה ואזרחי הרצועה, טבח, אונס, ביזוי גופות, חטיפה ופשעי מלחמה אחרים באזרחים במרחב. הקורבנות היו תושבי הנגב המערבי, מבלי פסטיבל "הנובה" ומסיבת "פסיידאק", אזרחים שנקלעו למארב המחבלים בכביש 232 וכן אזרחים ששהו במיגוניות המוצבות לאורך הכביש, כדי להתמגן מירי הרקטות.

30 יישובים הותקפו על ידי המחבלים, ביניהם קיבוצי ומושבי הנגב המערבי והערים שדרות ואופקים. בטבח בפסטיבל "הנובה", שהיה גם פיגוע הטרור הגדול ביותר בתולדות המדינה, נרצחו 399 מבליים בשטח המסיבה ובמסיבת "פסיידאק" ומחוצה לו, ונחטפו 44. על פי נתונים רשמיים שפורסמו, ביישובים נרצחו 797 תושבים ונחטפו 181 תושבים ואזרחים זרים וכן 26 חיילים. בקרבות הבלמה באותו יום נהרגו 301 חיילים, 55 שוטרים ו-10 אנשי שב"כ.

תחושת ההלם והעזוה וכן חשש מערכת הביטחון מהתלקחותן של שלוש זירות במקביל – רצועת עזה, יהודה ושומרון ולבנון – הניעו גיוס מיידי של כ-300 אלף חיילי מילואים, שחלקם לא נקראו לשירות, אבל מיהרו להתייצב ביחידותיהם. לשם השוואה בערב מלחמת יום הכיפורים נמצאו בסד"כ 388 אלף חיילים מגויסים – מתוכם 268 אלף חיילי מילואים (מתוך אוכלוסייה של כ-3.3 מיליון איש, כשליש מאוכלוסיית ישראל בשנת 2023).

שתי תמונות מצב סותרות

לאורך היום בלטה הסתירה בין תמונת המצב ששיקף הצבא ובין המציאות בשטח שהשתקפה על ידי ערוצי הטלוויזיה השונים. העיתונאים – שהעלו לשידור חי תושבים, שהתחננו בלחש לסיוע של כוחות הביטחון, ודיווחו על מאות הודעות דרמטיות ששלחו אליהם תושבי הנגב

המערבי שנמצאו במצוקה – סיפקו הצצה ראשונה לסיפורי הזוועה. לכך מתווספת העובדה שרבים מאזרחי ישראל כבר היו חשופים לזוועות המתרחשות, משום שהרשתות החברתיות היו מוצפות בסרטוני זוועה מתוך הטבח ביישובי הנגב המערבי וממסיבות הטבע, מהקרבות הקשים בבסיסי צה"ל ומחטיפות אזרחים מבתיהם וחיילים מבסיסיהם. רבים גילו מאותם סרטונים על חטיפתם של קרוביהם לרצועת עזה.

לעומת זאת חלפו יותר מארבע שעות מתחילת מתקפת הפתע של חמאס עד להצהרה רשמית ראשונה של צה"ל, שבה הוכרזה מלחמה באופן רשמי. בהצהרה תוארה תמונת המצב של ירי הרקטות, חדירות המחבלים, תגבור הדרום בכוחות מבצעיים וגיוס אנשי המילואים. ניכר היה כי צה"ל עצמו לא היה מודע עדיין להיקפי הפגיעה האמיתיים ולממדי ההרס שיתגלו זמן רב לאחר מכן. כמו כן ההצהרה הראשונית של צה"ל לא התייחסה לאירוע החטופים, שממדי המשיכו להתעצם עד לשעות הצהריים המאוחרות. בהמשך היום פרסם צה"ל דרכי התקשרות לבירור על נעדרים, אולם עדיין נמנע משימוש בטרמינולוגיה של חטיפה. זאת אף שכמעט כל אזרח במדינה ידע באותה העת כי רבים נחטפו לרצועת עזה, ואף קרוביהם של חטופים דיווחו על כך בשידור חי.

גם בתוך מערכות התקשורת בלט ההבדל בין הכתבים צבאיים, שתודרכו על ידי הצבא ושיקפו את תמונת המצב באופן שהיה ברור לכול כי איננו דומה למה שמתחולל בשטח, ובין כתבי הדרום – תושבי הדרום בעצמם שהיו מצויים בקשר ישיר עם חבריהם לקהילה, ותיווכו לציבור את המציאות ללא מסננים ובאופן אותנטי, שסתר את טענות הצבא. למחרת המשיכו להתברר ממדי הפגיעה בצה"ל ומידת חדירותו הגבוהה, אך דיווחים חלקיים בלבד מצדו של צה"ל המשיכו לזרום, ובצוהריים הוא הודיע כי הרג מאות מחבלים ביישובי הנגב המערבי, לחם לחילוץ בני ערובה ופתח בהליך זיהוי החללים ובהודעה למשפחותיהם.

פתיחתו של עימות רב־זירתי והגברת קצב התקיפות של צה"ל ברצועה

הזירה הצפונית נכנסה למערכה ב־8 באוקטובר, לאחר שחזבאללה שיגר רקטות לעבר מוצב הר דב. בתגובה תקף צה"ל את אוהל חזבאללה, שהוקם בצד הישראלי של הר דב והיה סמל לאובדן ההרתעה מול ארגון הטרור בחודשים שקדמו למלחמה. כמו כן צה"ל רמז באותו יום כי זירה נוספת בעלת פוטנציאל להתלקחות היא זירת יהודה ושומרון, וציין את היערכותם של כוחות צה"ל באזור.

למחרת ניסו ארבעה מחבלי חזבאללה לחדור לשטח ישראל במרחק של 500 מטרים בלבד מהיישוב אדמית. בחילופי האש בין החוליה לכוחות צה"ל נהרגו שלושה לוחמי צה"ל,

ביניהם סגן מפקד חטיבה 300. בהמשך היום הכריז צה"ל כי הושגה שליטה במרחב הנגב המערבי, אם כי בתחקירי צה"ל שיבוצעו בהמשך יתברר שרק שלושה ימים לאחר המתקפה הושגה שליטה בחלק מהיישובים. בהודעה צוינה גם הגברת קצב התקיפות בעזה. ב־10 באוקטובר 2023 בוצעה הפעולה הראשונה בסדרת חיסולים של צמרת החמאס, שתימשך לאורך המלחמה, עם חיסולם של שר הכלכלה, בכיר מהלשכה המדינית של חמאס וראש המשרד לתיאום בין הארגונים הפועלים ברצועה. במקביל נמשכו התקיפות המסיביות של חיל האוויר, בין היתר על שכונת הפאר רימאל הממוקמת במרכז הרצועה ועל ח'אן יונס. בימים שלאחר מכן התרחב העימות הרב־זירתי עם הצטרפותן של שתי זירות נוספות: ב־11 באוקטובר הייתה זו הזירה הסורית, כשחמאס החל לשגר ממנה רקטות אל הגליל העליון ורמת הגולן. ב־19 באוקטובר 2023 היו אלו החות'ים מתימן, שהחלו לפעול לפגיעה בנתיבי השיט בים האדום באמצעות טילי שיוט ומל"טים, וכשבוע לאחר מכן, ב־27 באוקטובר 2023, החלו לתקוף בשטח ישראל באמצעות כטב"מים וטילים בליסטיים.

סוגיית השבויים והנעדרים

יום לאחר המתקפה טרם גובשה תמונה מלאה של מספר האזרחים והחיילים שנעדרו או שנחטפו לרצועת עזה. לא נוסד קשר מסודר בין המדינה ובין משפחות החטופים; אלו נותרו באותה העת ללא מענה, והחלו להרכיב בעצמן את תמונת המצב של יקיריהם באמצעות חומרים שהופצו ברשתות החברתיות וגביית עדויות מעדי ראייה. מצב זה הוביל בסופו של דבר למינויו של אלוף (מיל') ניצן אלון לממונה השבויים והנעדרים מטעם צה"ל וכן למינויו של תת־אלוף (מיל') גל הירש על ידי ראש הממשלה לממונה על סוגיית השבויים והנעדרים מטעם הדרג המדיני.

שבוע לאחר מינויו הכריז הירש כי מטה החטופים בהובלתו הודיע ל־126 משפחות שהתקבלה אינדיקציה כלשהי על יקיריהן. זאת על אף מספר החטופים שהיה גדול בהרבה – יותר מ־240, ובשעה שמשפחות רבות כבר הספיקו לאסוף מידע רב. הן אף התאגדו למטה עצמאי – "מטה משפחות החטופים". הקמת המטה הייתה עוד אות לכישלונה של הממשלה למצוא פתרונות לסוגיות אזרחיות, וכמו חלקים גדולים בציבור הישראלי גם משפחות החטופים הבינו שעליהן לקחת את גורלן בידיהן, ולפעול בארץ ובעולם ללא תיאום עם הגורמים הרשמיים שמונו לטפל בנושא.

באותו שבוע התקבל בסרטון שהפיץ חמאס, אות חיים ראשון מהאזרחית החטופה מיה שם, מהלך ראשון בלוחמה הפסיכולוגית שינהלו ארגוני הטרור בעזה אל מול ממשלת ישראל והציבור.

ב־20 באוקטובר 2023 שוחררו יהודית ונטלי רענן, אזרחיות אמריקניות. ב־23 באוקטובר 2023 שוחררו שתי חטופות נוספות, יוכבד ליפשיץ ונורית קופר, על רקע הומניטרי לדברי חמאס. גם שחרור זה לווה בסערה ציבורית: ביוזמת בית החולים איכילוב, שבו אושפזה ליפשיץ, התקיימה מסיבת עיתונאים, ובמהלכה שיתפה ליפשיץ את חוויותיה מהשבי, וטענה לטיפול רפואי ויחס טוב שקיבלה שם. אמירותיה של ליפשיץ בת ה־85 נתקלו בביקורת בשל ”הומניזציה” לכאורה של חמאס, והושמעה ביקורת גם על חוסר התיאום והניהול של האירוע.

פינוי תושבי הנגב המערבי וקו העימות

כבר ב־7 באוקטובר 2023 החל פינוי תושבים מהנגב המערבי. אולם רק חמישה ימים לאחר מכן אישרה החלטת הממשלה 950 מ־12 באוקטובר 2023 את הפינוי בדיעבד, ונקבעו התשלומים למפונים ולמתקני הקליטה והמשימות שמשרדי הממשלה צריכים לבצע. בצפון – לנוכח התגברות שיגורי הרקטות, ירי נ”ט וניסיונות של חדירת מחבלים, פונו 29 יישובים השוכנים בטווח של עד שני קילומטרים מהגבול ב־16 באוקטובר 2023. לאחר מכן פונו יישובים בטווח של שלושה וחצי קילומטרים מהגבול. החלטת הממשלה 975 מ־18 באוקטובר 2023 אישרה פעם נוספת בדיעבד את הפינוי מהיישובים בטווח של עד שני קילומטרים מהגבול, וכן הסמיכה את שר הביטחון לקבוע את עיתוי הפעלת תוכנית הפעולה לאוכלוסייה הנמצאת בטווח של עד חמישה קילומטרים מהגבול בהתאם לצורך בעתיד. בהמשך הועברו שתי החלטות ממשלה נוספות, אשר התייחסו לנושא של ”ריענון” תושבים המתגוררים בדרום, גם אם לא בסמיכות לגבול הרצועה – אוכלוסיות מובחנות מקרב תושבי אשקלון, שדרות ויישובים בטווח של 4–7 קילומטרים מגבול רצועת עזה.

הקרב על הלגיטימציה הבין־לאומית

בחזית ההסברה נדרש צה”ל לספק הוכחות חותכות לסיפורי הזוועות שהתפשטו, כדי להגביר את הלגיטימציה הבין־לאומית לפעולתה של ישראל. זאת לאחר שחמאס החל למחוק מהרשתות החברתיות את התיעודים שמיהר להעלות כחלק מפרץ האופוריה ביום המתקפה. עוד לפני השלמת פינוי הגופות – ובשעה שזירות הטבח עדיין היו יכולות לשמש הוכחה לסיפורי הזוועה באופן המדויק ביותר – החל צה”ל להכניס כלי תקשורת זרים

לסיורים מודרכים ביישובי הנגב המערבי, וזה נמשך חודשים לאחר מכן. בהמשך, לאחר תחילת התמרון העצים, החל צה"ל להוציא לפועל גם סיורים מודרכים בתוך רצועת עזה. בהמשך נערך גם "סרטון הזוועות", שבו תועדו במשך 47 דקות מעשי הזוועה שביצעו חמאס והפולשים העזתיים, והוא הוקרן בפני גורמים בין לאומיים רבים.

תפנית ראשונה בהתמודדותו של צה"ל בחזית ההסברה, שחידדה את חשיבותו של הקרב על התודעה במלחמה, הייתה ב-17 באוקטובר 2023. בשעה 19:00 באותו ערב שוגר מטח רקטות אל עבר גוש דן והשפלה, וכעשר דקות לאחר מכן החלו לדווח כלי התקשורת העזתיים על תקיפה בבית החולים אל-אהלי, שבה נהרגו כ-500 איש על פי משרד הבריאות ברצועה. צה"ל התעקש לבדוק ולאמת במשך שעות את פרטי המקרה, כדי לספק תחקיר מהימן לתקשורת העולמית. הייתה זו הפעם הראשונה שבה צה"ל נאלץ להתמודד עם ההשלכות הקשות של הקונפליקט בין אמינות המידע למהירות התגובה בעידן דיגיטלי, שבו נרטיב מתעצב ומתקבע בתוך דקות ספורות בדעת הקהל העולמית.

בעוד מדינות שונות בעולם השמיעו גינויים, נדרשו שלוש וחצי שעות עד שצה"ל הודיע רשמית כי ניתוח המערכות המבצעיות לימד שמטח רקטות של הג'יהאד האסלאמי הוא שפגע בבית החולים – ולא צה"ל. הבדיקה וההודעה הרשמית, שזכתה גם לגיבוי של ראש הממשלה, לא הצליחו להדוף בשעות שלאחר מכן את ההתפשטות של פייק ניוז בעולם הערבי והמערבי. בעקבות כך הוכרז על ימי אבל בירדן, בלבנון ובאיראן, ובוטלה פסגה שתכננה ירדן בהשתתפות מלך ירדן עבדאללה, נשיא ארצות הברית ג'ו ביידן, נשיא מצרים עבד אל-פתח א-סיסי וראש הרשות הפלסטינית מחמוד עבאס. חמש שעות לאחר הפיצוץ בבית החולים הצהיר דובר צה"ל רשמית, בגיבוי הקלטות בין פעילי טרור ברצועה, כי צה"ל לא תקף את בית החולים.

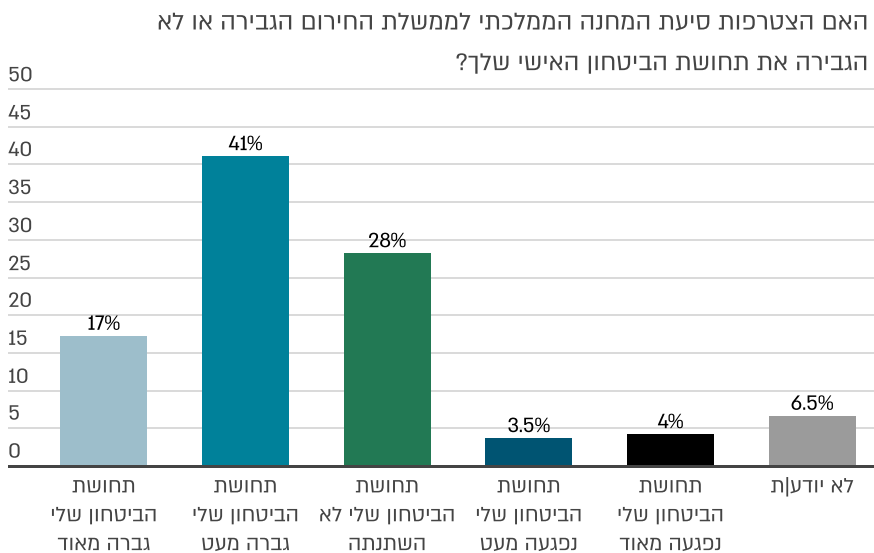
בהמשך פורסמו בתקשורת הישראלית תצלומים, שהוכיחו כי שיגור כושל מתוך הרצועה הוא שהביא לפגיעה החמורה בבית החולים. החשיפה תורגמה לאנגלית ולערבית והופצה לעיתונות הזרה המרכזית. שבוע לאחר התקרית פרסם לראשונה "הניו יורק טיימס" התנצלות והבהרה, שלפיה צה"ל לא תקף בבית החולים, ושפרסום התקרית נעשה בחופזה וללא בדיקה מוקדמת.

היחס לדרג הצבאי והמדיני ולהשגת מטרות הלחימה

לתחושה הקשה של המחדל וההפקרה ב־7 באוקטובר נוספה עד מהרה ההכרה כי מערכות ממשלתיות שלמות אינן מתפקדות ונותנות מענה לצרכים החיוניים ביותר לציבור. תחושה זו השתקפה בסקר שנערך בשבוע השני למלחמה (19–22 באוקטובר 2023). מחצית מהציבור (50 אחוזים) הסכימו עם הטענה כי הדרג המדיני אינו כשיר לנהל את המלחמה, לעומת 44.5 אחוזים שסברו כי הוא כשיר לכך.

מפנה בתחושת הביטחון האישי של האזרחים חל לאחר הצטרפות סיעת המחנה הממלכתי לממשלת החירום וכניסתם של ראשיה, בני גנץ וגדי איזנקוט, לקבינט המלחמה המצומצם שהוקם. מאותו סקר עלה כי תחושת הביטחון האישי של כ־58 אחוזים מהציבור גברה בעקבות הצטרפות סיעת המחנה הממלכתי לממשלה; 28 אחוזים דיווחו כי תחושת הביטחון האישי שלהם לא השתנתה, ואילו כ־7 אחוזים דיווחו כי תחושת הביטחון האישי שלהם נפגעה.

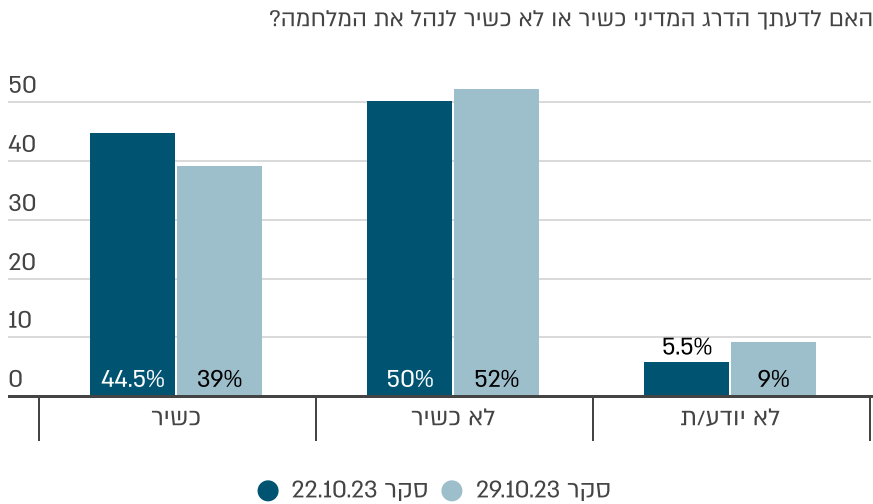
תרשים 9: השפעת הצטרפותה של סיעת המחנה הממלכתי לממשלה על תחושת הביטחון האישי

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

אולם שבוע לאחר מכן נרשמה ירידה קלה בשיעור הנשאלים שהשיבו כי הדרג המדיני כשיר לנהל את המלחמה; 39 אחוזים השיבו בחיוב לשאלה (לעומת 44.5 אחוזים בסקר הקודם), ושיעור הנשאלים שהשיבו כי הדרג המדיני אינו כשיר עלה מ־50 ל־52 אחוזים.

תרשים 10: כשירות הדרג המדיני לנהל את המלחמה

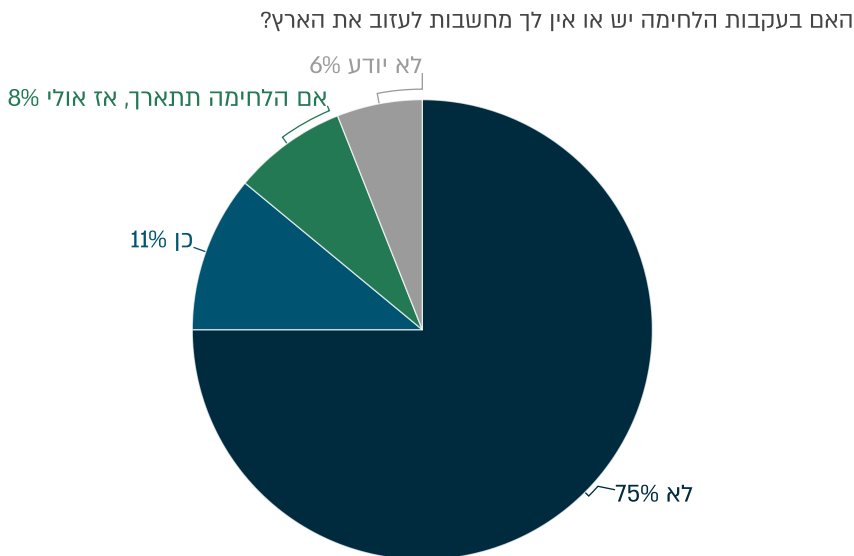
מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

השלכות תפקוד החזית האזרחית על החברה ועל כוח האדם המגויס

אל הוואקום שנוצר ועד שמוסדות הממשלה החלו לספק מענה, נכנסה החברה האזרחית, שהתארגנה במהירות שיא. היא זו שסיפקה את צורכיהם הבסיסיים של המפונים, של חלק מהציבור שנקלע למצוקה ואף של צה"ל: איתור נעדרים, חלוקת סלי מזון, מציאת בתים למפונים וחיבור בין תורמים של ציוד צבאי בשווי רב בארץ ובחו"ל ובין כוחות מילואים וסדירים שטענו למחסור בציוד. כפי שאירע תמיד בעיתות מלחמה, התגלתה סולידריות חברתית יוצאת דופן. בבתי החולים השתרכו טורים ארוכים של אנשים שמעוניינים לתרום דם, חמ"לים מאולתרים נפתחו בבתי אזרחים, מתנדבים רבים הגיעו לשטחי הכינוס כדי לענות על צורכיהם של החיילים, ורבים אחרים התנדבו למשימות שונות שנחוצות בעורף הייתה גבוהה.

כל אלה הביאו בשבוע הראשון למלחמה לתחושה מחודשת של אחדות ופטריוטיזם. מסקר המכון שנערך בשבוע המלחמה הראשון (12-15 באוקטובר 2023), עלה כי ל-11 אחוזים בלבד מהנשאלים היו מחשבות לעזוב את הארץ בעקבות הלחימה, לעומת 75 אחוזים אשר העידו כי לא היו להם כלל מחשבות על עזיבה.

תרשים 11: השפעת הלחימה על קיומן של מחשבות לעזיבת הארץ

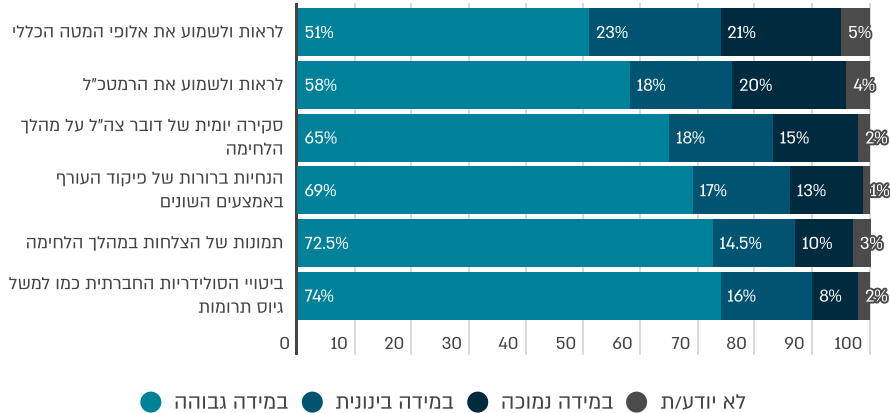

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

באותו הסקר דיווחו הנשאלים על תופעות שונות והשפעתן על תחושת הביטחון האישי שלהם. ביטויי הסולידריות החברתית זכו לדירוג הגבוה ביותר (74 אחוזים). אחריהם דורגו תמונות של הצלחות במהלך הלחימה (כ-72.5 אחוזים), הנחיות ברורות של פיקוד העורף באמצעים השונים (כ-69 אחוזים), סקירה יומית של דובר צה"ל על מהלך הלחימה (כ-65 אחוזים), לראות ולשמוע את הרמטכ"ל (כ-58 אחוזים) ולבסוף לראות ולשמוע את אלופי המטה הכללי (כ-51 אחוזים).

תרשים 12: תחושת הביטחון האישי

עד כמה כל אחד מהבאים עשוי להגביר את תחושת הביטחון האישי שלך?

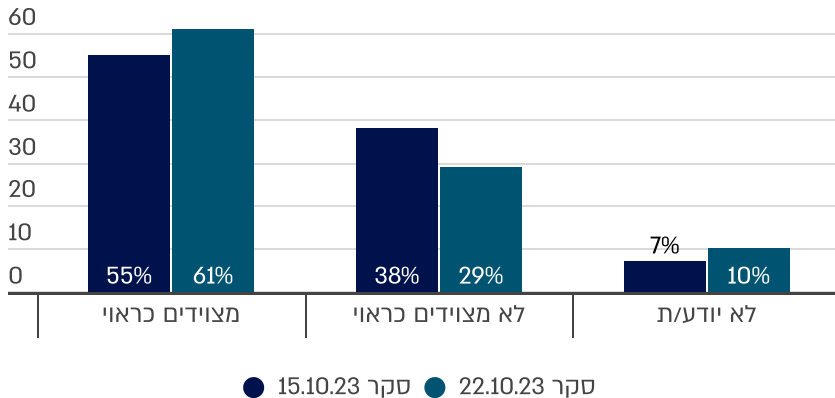

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

לעומת זאת התחושה שהחברה האזרחית היא ש"מחזיקה את המדינה", אל מול מוסדות הממשלה הלא מתפקדים והכישלון הצבאי המוחץ ב־7 באוקטובר, גרמה לתחושה של חוסר אמון. זו באה לידי ביטוי גם בשיח על חוסר בצידוד תקין ובחלק מהמקרים על חוסר בצידוד באופן כללי לחיילי מילואים, שהתעורר בעקבות דיווחים של חיילים בשטח. בסקר המכון שנערך ב־12-15 באוקטובר 2023, השיבו 38 אחוזים מהנשאלים כי אנשי המילואים אינם מצוידים כראוי. ככל שחלף הזמן הלך שיעור זה ופחת, ובסקר הבא שנערך ב־19-22 באוקטובר 2023, נרשמה עלייה של 6 אחוזים בשיעור הנשאלים שהשיבו כי כוחות המילואים מצוידים כראוי.

תרשים 13: ציוד כוחות המילואים

האם לדעתך כוחות המילואים מצוידים או לא מצוידים כראוי למשימות העומדות בפניהם כעת?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

תפיסות הציבור בנוגע ללחימה

תיאום הציפיות הלוקה בחסר בין הציבור ובין הצבא והדרג המדיני בנוגע לטיב המלחמה ולמשכה

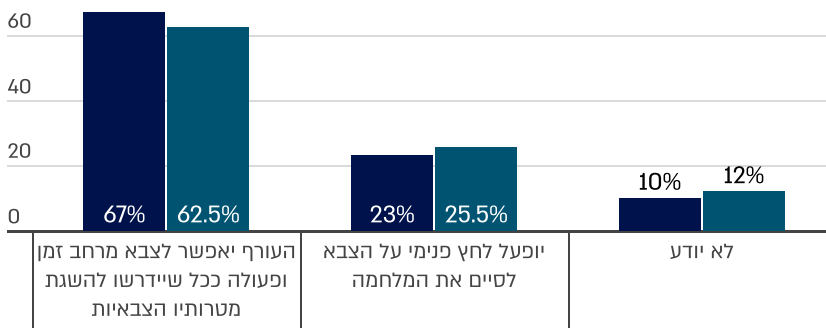
בשבועיים הראשונים למלחמה ניכר היה כי הציבור התקשה לאמוד את המשמעות ארוכת הטווח של המלחמה. בסקר המכון שנערך ב־12–15 באוקטובר 2023, העריכו רק 8 אחוזים שהמלחמה תימשך בין 3 חודשים לשנה, ו־2 אחוזים בלבד העריכו כי המלחמה תימשך יותר משנה. זאת אף שמטרות המלחמה שאישר הקבינט המצומצם ב־16 באוקטובר – מיטוט שלטון חמאס והשמדת יכולותיו הצבאיות והשלטוניות; הסרת כל איום מרצועת עזה על ישראל; יצירת תנאים להחזרת החטופים; חיזוק ההרתעה הישראלית באזור ותחושת הביטחון של אזרחי ישראל – העידו על הכוונה לצאת למלחמה ממושכת, וצה"ל אף הציג לוחות זמנים לפעולה של יותר משנה.

תרמו לקושי הזה בתיאום הציפיות התבטאויות עמומות של האזרחים המנהלים את המערכה בדרג הצבאי והמדיני. בעוד הרמטכ"ל רב־אלוף הלוי חזה ב־8 באוקטובר "ימי

לחימה ארוכים ומורכבים",¹³ הודלף לתקשורת ב־18 באוקטובר מתווה תוכנית המלחמה של שר הביטחון גלנט, שתחם בשבועות בלבד את הלחימה, ואחריה תיקבע "תוכנית יציאה" יחד עם ארצות הברית. באופן לא מפתיע, בסקר העוקב שנערך ב־19-22 באוקטובר 2023, נצפתה ירידה קלה בשיעור הנשאלים שהשיבו כי העורף יאפשר לצבא מרחב זמן ופעולה, אם הלחימה תימשך מספר חודשים; 62.5 אחוזים מהציבור הביעו אמונה כי העורף יאפשר לצבא מרחב זמן ופעולה ככל שיידרשו להשגת מטרותיו הצבאיות, לעומת 67 אחוזים בסקר הקודם שנערך ב־12-15 באוקטובר 2023.

תרשים 14: ההשפעות של משך הלחימה

אם הלחימה תימשך מספר חודשים, עם איזו מהטענות הבאות אתה מסכים יותר?

● סקר 15.10.23 ● סקר 22.10.23

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

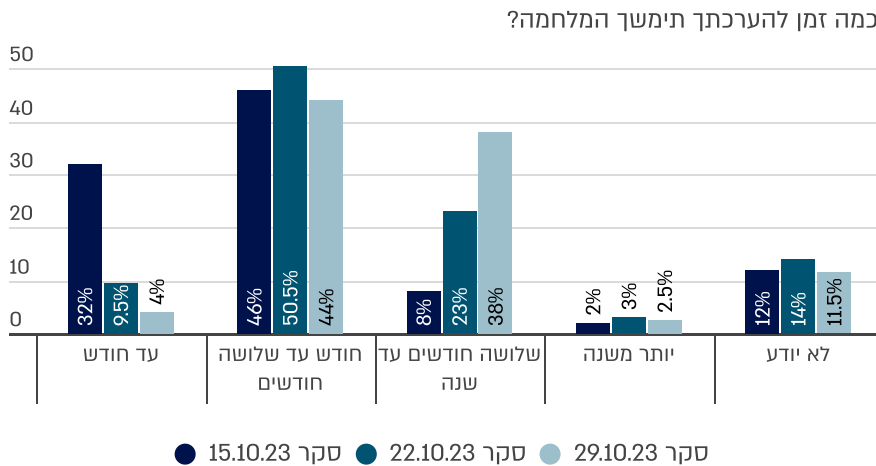
מטרות המלחמה לא נוסחו באופן שהיה ברור לציבור, וכך גם העדיפות ביניהן. בהתאמה לכך דעת הציבור הייתה חלוקה לגבי האופן שבו יש להשיג את מטרות המלחמה מבין האפשרויות השונות: חיסול בכירי חמאס וביסוס שלטון חלופי ברצועת עזה, הרס מוחלט ברצועה, כיבוש ושליטה ישראלית ברצועה, הסרת האיום הביטחוני, החזרת החטופים או פירוז הרצועה מנשק. בסקר המכון שנערך ב־26-29 באוקטובר 2023, השיבו 56 אחוזים

¹³ יואב זיתון, הרמטכ"ל בהצהרתו: "זה זמן למלחמה, צפויים לנו קדימה ימי לחימה ארוכים ומורכבים", ynet, 8 באוקטובר 2023, <https://tinyurl.com/58zpf9cn>.

מהנשאלים כי מטרות המלחמה יושגו באמצעות חיסול בכירים וביסוס שלטון חלופי ברצועה, 16 אחוזים השיבו כי מטרת הלחימה תושג באמצעות הרס מוחלט בעזה, 9 אחוזים השיבו כי המטרה תושג באמצעות כיבוש ושליטה ישראלית ברצועה, 8 אחוזים השיבו כי המטרות יושגו באמצעות הסרת האיום הביטחוני (הריסת מנהרות ויכולות שיגור), 8 אחוזים השיבו כי מטרות המלחמה יושגו על ידי החזרת החטופים, ו-3 אחוזים השיבו כי מטרות הלחימה יושגו באמצעות פירוז הרצועה מנשק.

המשך ההמתנה לתמרון הקרקעי וכן ניסיונות שונים של הדרגים לתאם ציפיות מול הציבור סמוך לכניסה הקרקעית – בהם התבטאות הרמטכ"ל רב־אלוף הלוי מ־24 באוקטובר 2023, שבה הבהיר כי "התרחש כאן אירוע שלא היה כמותו מאז קום המדינה – והוא ידרוש שינוי מהיסוד במציאות הביטחונית. יש לכך מחירים, בין היתר גם במשך המלחמה"¹⁴ – חיזקו את ההכרה בציבור בסיום השבוע השלישי למלחמה (בסקר המכון שנערך ב־26–29 באוקטובר 2023) כי הלחימה תימשך זמן רב. 38 אחוזים מהנשאלים העריכו שהמלחמה תימשך בין 3 חודשים לשנה.

תרשים 15: דעת הקהל בנוגע למשך המלחמה

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

¹⁴ רב־אלוף הרצי הלוי, הצהרת הרמטכ"ל בפיקוד דרום, אתר צה"ל, יומן המלחמה, 24 באוקטובר 2023.

השיח הציבורי בנוגע לסוגיית החטופים

בשל היותן של יהודית ונטלי רענן אזרחיות אמריקניות, ומכיוון ששחררו בזכות עסקה אמריקנית-קטארית, ניתן היה לזהות שיח ציבורי סביב החשש מכך שהלוחמה הפסיכולוגית שחמאס מנהל בחסות החטיפה, תנותב על ידו לפילוג פנימי של החברה הישראלית באמצעות שחרור חטופים בעלי אזרחות זרה או כפולה בלבד. שחרורן של יהודית ונטלי עורר סערה נוספת לאחר פרסום התמונה מרגעי השחרור שלהן: הן אחזו בגל הירש, שהיה במרכז התמונה, ובעוד הוא לבש אפוד מגן, הן היו חשופות לחלוטין. התמונה העלתה שאלות רבות על תפקידו ועל נחיצותו המעשית של הירש בניהול הסוגיה, וכן ביקורת על ניצול הסוגיה לטובת הפקת הון פוליטי עבור הממונה עליו. הייתה זו סנונית ראשונה לקראת אירועים נוספים הקשורים בסוגיית החטופים שנוצלו בהקשרים פוליטיים, ואף שימשו כלי לניגוח הצבא.

בהמשך, לאחר שחרורן של יוכבד ליפשיץ ונורית קופר, הצהרתה של ליפשיץ לתקשורת הציפה דילמות חדשות שעמן לא נדרשה ישראל להתמודד עד היום. אל מול הצורך לשמור על ביטחון המידע, שעשוי לספק מידע חיוני על יתר החטופים, וכן השאיפה לגייס את ליפשיץ למסע ההסברה הלאומי, עמדה זכותה לחופש הביטוי כאדם פרטי וכאזרחית במדינה דמוקרטית.

בשעות שלאחר ההצהרה הדגישו כותרות בארץ ובעולם את חלקה האחרון של מסיבת העיתונאים, שבה ציינה ליפשיץ עובדות על הטיפול בה בשבי. אלה היו עשויות להאיר בזרקור הומני את החמאס. התגובה השלילית לכך בישראל הביאה להתכתשות בין גופים שונים, שהטיחו זה בזה את האחריות לניהול התקשורת של הסוגיה. היה זה גם סימן ראשון לתופעה מכוערת במיוחד, שתתחזק ככל שתתמשך המלחמה: הפיכת סוגיית החטופים – לכאורה סוגיה הומניטרית כואבת, שניצבת מעל לכל מחלוקת – לחלק מהפילוג הפוליטי. קהלים מסוימים אף התקיפו את בני משפחות החטופים, וציירו את החטופים עצמם ככמעט בוגדים, שהשאיפה לשחרורם פוגעת בסיכוי לנצח במלחמה. אולם יממה לאחר מכן הוקדשו הכותרות בעולם דווקא לתמונתה של ליפשיץ, שלחצה את ידו של מחבל החמאס בשעה שהועברה לידי הצלב האדום. זו הדגישה דווקא את ההומניות של החטופה, וזכתה לכותרות כמו "מחווה של שלום מול פני הרשע"¹⁵.

¹⁵ "מחווה של שלום, מול פני הרשע": יוכבד ליפשיץ על שערי העיתונים בבריטניה", Ynet, 25 באוקטובר 2023, <https://tinyurl.com/39983cty>.

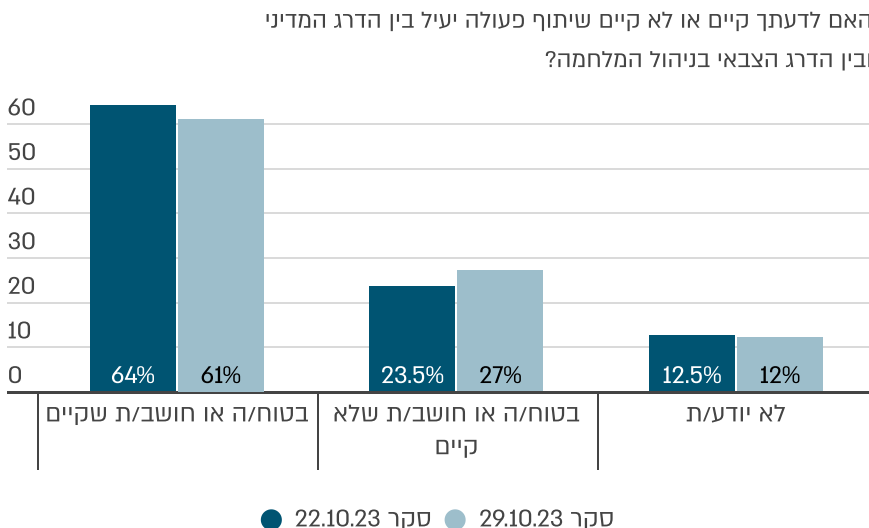
התפתחויות חברתיות-פוליטיות

היחסים בין הדרג הצבאי ובין הדרג המדיני

בתחילת המלחמה נראה היה כי שעת החירום משככת את זיכרון החיכוך בין הדרג המדיני לדרג האופרטיבי בשנה שקדמה לה, ונרטיב "הבגידה מבפנים", שניסו חלק מתומכי ראש הממשלה להנחיל בציבור כדי לנקות אותו מאשמה, לא חלחל עדיין. בסקר המכון שנערך ב־19-22 באוקטובר 2023, השיבו 64 אחוזים מהנשאלים כי הם בטוחים או חושבים שקיים שיתוף פעולה יעיל בין הדרגים, לעומת 23.5 אחוזים אשר השיבו להפך.

מגמה זו החלה להשתנות (בתחילה בשיעור מזערי שבטווח טעות הדגימה), ככל שדלפו דיווחים מכוונים על חיכוך בין הדרגים. בשבוע השלישי למלחמה – לנוכח ביקורת ציבורית, שגברה בשל המשך העברת סיוע הומניטרי לרצועה, והתעוררות הדיון בשאלה האם יש להתנות סיוע כזה במידע או בשחרור חטופים – נרשמה ירידה בסקר שנערך ב־26-29 באוקטובר 2023, בשיעור הנשאלים אשר השיבו כי קיים שיתוף פעולה יעיל בין הדרגים. 61 אחוזים השיבו כי הם בטוחים או חושבים שקיים שיתוף פעולה יעיל, בהשוואה ל־64 אחוזים בסקר הקודם שנערך ב־19-22 באוקטובר 2023. 27 אחוזים השיבו להפך, בהשוואה ל־23.5 אחוזים בסקר הקודם.

תרשים 16: שיתוף הפעולה בין הדרג המדיני ובין הדרג הצבאי בניהול המלחמה

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

אמון הציבור

הפער בין מידת האמון בצבא במובן המקצועי ובין מידת האמון במובן הערכי

בשעות הרבות, ויש שיגידו בימים הרבים שנדרשו לדרג המדיני והדרג הצבאי כדי למלא את תפקידם, שאלו תושבי חבל ארץ שלם בקבוצות הווסטאפ וברשתות החברתיות "איפה צה"ל?" זו הייתה תחילתו של משבר אמון, שבא לידי ביטוי בפער בין אמונו של הציבור בצה"ל כצבא מקצועי שניתן להסתמך עליו, ובין אמונו של הציבור בצה"ל כצבא שאליו חש זיקה רגשית מתוקף היותו "צבא העם", השלוב בזיכרון התרבותי, ההיסטורי והאישי של כמעט כל אזרח ישראלי במדינה.

הכישלון המקצועי של צה"ל נתפס בתודעה הציבורית ככישלון ערכי. זאת בשל חוסר היכולת של הציבור לגשר על הפער בין יכולות הצבא לתקוף תקיפות נועזות מעבר לקווי האויב ותפיסת צה"ל כ"צבא החזק במזרח התיכון" ובין חוסר היכולת של הצבא לספק ביטחון בסיסי במשך שעות רבות כל כך, בשעה שכל המדינה הייתה עדה בשידור חי לקריאות התושבים לסיוע שלא הגיע.

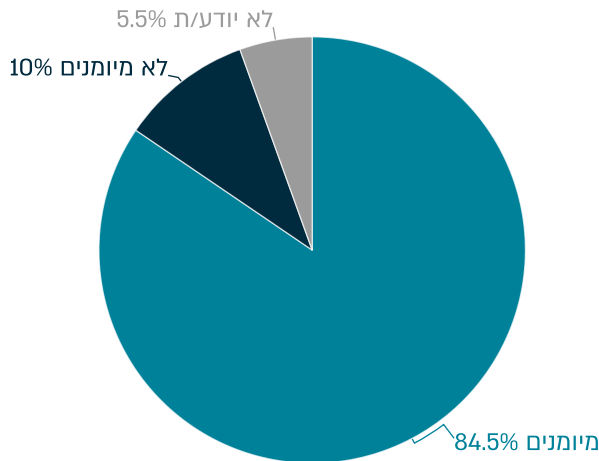
לשבר זה היו פנים רבות: הכישלון לתת התרעה למתקפה הביא לחוסר אמון בערכו של המודיעין. כמו כן העובדה שביישובים רבים נשארו כיתות הכוננות לבדן בעוד כוחות צה"ל בוששו מלהגיע, יצרה תחושות קשות של הפקרה ואכזבה. חמור וסמלי במיוחד היה המקרה של קיבוץ ניר עוז, שכרבע מתושביו נרצחו או נחטפו עד שעות הצהריים, טרם הגעתו של כוח צה"ל למקום. בימי המלחמה הראשונים השמיעו אזרחים פעמים רבות בתקשורת את האמירה ש"הופר החוזה בין צה"ל לאזרחים".¹⁶

ואולם חרף כישלוננו המקצועי של צה"ל המשך הציבור לגלות אמון בצבא, בעיקר בלוחמים, שנתפסו כמנותקים מן הכישלון בצמרת. בסקר המכון שנערך ב-12-15 באוקטובר 2023, השיבו 84.5 אחוזים מהנשאלים כי החיילים בדרג השדה מיומנים לקראת המשימות הנדרשות כעת, לעומת 10 אחוזים אשר השיבו להפך. גם מי שהיו להם בני משפחה בדרגה ראשונה שלקחו חלק בלחימה וגם אלו שהתגוררו בנגב המערבי או ביישובי גבול הצפון, השיבו באופן דומה.

¹⁶ ד"ר רמי רום, "החוזה שהופר ומשבר האמון – נתניהו, כמו דיין ב'73', מסרב לקחת אחריות", זמן ישראל, 26 באוקטובר 2023, <https://tinyurl.com/3x92estd>.

תרשים 17: מיומנות דרג השדה

האם לדעתך החיילים בדרג השדה מיומנים או לא מיומנים לקראת המשימות הנדרשות כעת?

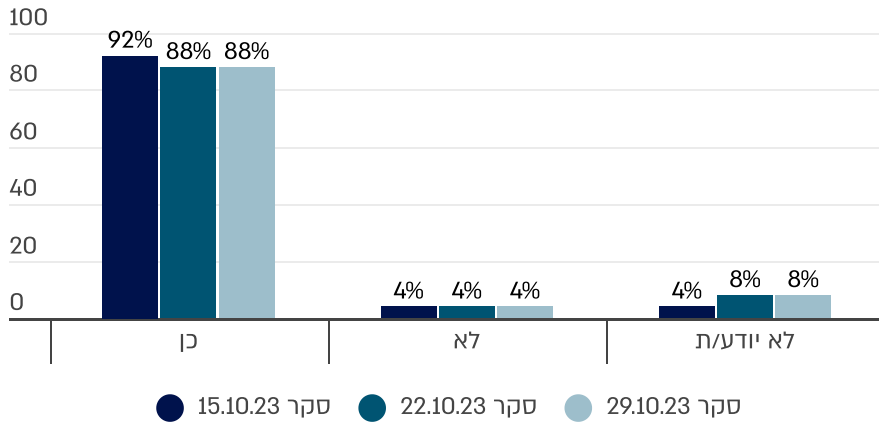

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

ההלם הראשוני אף הביא להבעת אמון גורפת ביכולתו של צה"ל לנצח בלחימה, אבל ככל שפג ההלם, הלכה גם זו וירדה: בשבוע הראשון למלחמה השיבו 92 אחוזים כי צה"ל ינצח במלחמה בעזה, ובשבוע השני השיבו כך 88 אחוזים. 91 אחוזים השיבו בסקר הראשון (12–15 באוקטובר 2023) כי צה"ל יהיה מסוגל לנצח בלחימה בצפון, אם יידרש לכך. בסקר שנערך בשבוע השני (19–22 באוקטובר 2023) חלה ירידה של 5 אחוזים בשיעור הנשאלים שהשיבו כך. בסקר מאוחר יותר, שנערך ב־26–29 באוקטובר 2023, המשיכו הנשאלים לטעון כי צה"ל ינצח במערכה בעזה ובצפון (88 אחוזים בדרום ו־86.5 אחוזים בצפון בהתאמה), אבל שבר האמון התגלה כאשר נפרטו אמירות כלליות אלה לפרטים מעשיים, לדוגמה האמון כי האיום הביטחוני בנגב המערבי ואיום הרקטות מרצועת עזה יוסרו (במלואם או בחלקם) (64 אחוזים ו־65.8 אחוזים בהתאמה) או שמטרות הלחימה בעזה יושגו (56 אחוזים). שיעור הנשאלים שהאמינו כי האיום יוסר במלואו היה כ־22 אחוזים בלבד. תוצאות אלה מעידות עד כמה משמעות המונח "ניצחון במערכה" לא הייתה ברורה לציבור.

תרשים 18: דעת הקהל בנוגע לניצחון במלחמה בעזה

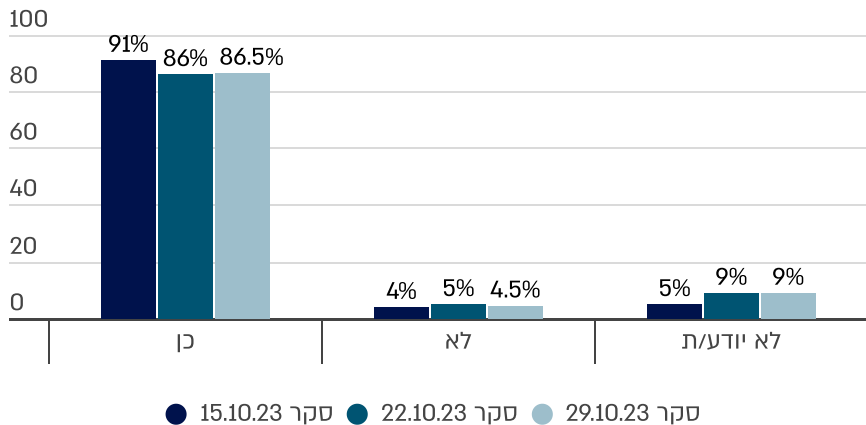
האם לדעתך צה"ל ינצח או לא ינצח במלחמה בעזה?

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

תרשים 19: דעת הקהל בנוגע לניצחון במלחמה בצפון

אם תפרוץ מלחמה בגבול הצפון, האם לדעתך צה"ל ינצח בה?

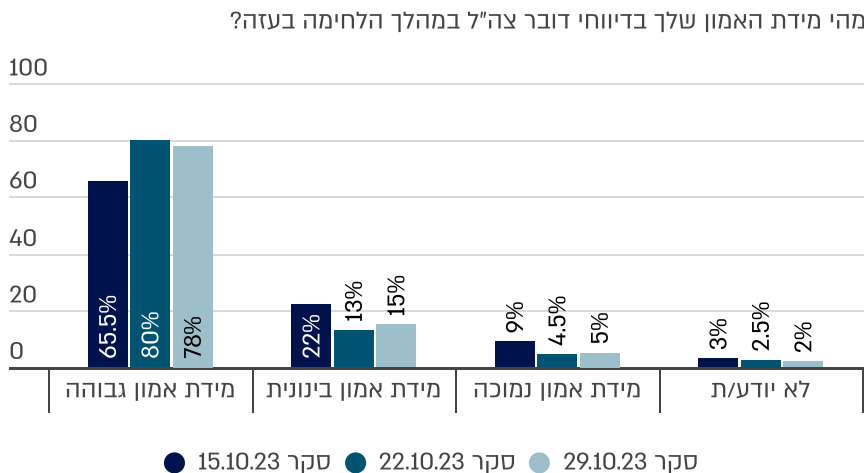

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

אמון בדיווחי דובר צה"ל ובאישים המובילים את המערכה בדרג הצבאי והמדיני

מהימים הראשונים למערכה, ובניגוד להיעלמותם הכמעט מוחלטת של בכירי הדרג המדיני מאמצעי התקשורת, נתפס דובר צה"ל תת־אלוף דניאל הגרי כ"פנים של המלחמה". הופעותיו בתקשורת זכו למידה רבה של אמון: בסקר המכון שנערך ב־12-15 באוקטובר 2023, בעוד ההלם מאירועי 7 באוקטובר היה בשיאו, 65.5 אחוזים מהציבור היהודי הביעו מידת אמון גבוהה, 22 אחוזים הביעו מידת אמון בינונית, ו־9 אחוזים הביעו מידת אמון נמוכה. בשבוע השני, בסקר שנערך ב־19-22 באוקטובר 2023, נרשמה עלייה במידת האמון הגבוהה ל־80 אחוזים, נתון שנותר יציב גם בשבוע השלישי ללחימה. כלל הממצאים העידו על מיצובו של תת־אלוף הגרי (מפקד שיטת 13 בעבר) כדובר אמין ואנושי וכלוחם המכיר את השטח.

תרשים 20: אמון בדיווחי דובר צה"ל בלחימה בעזה

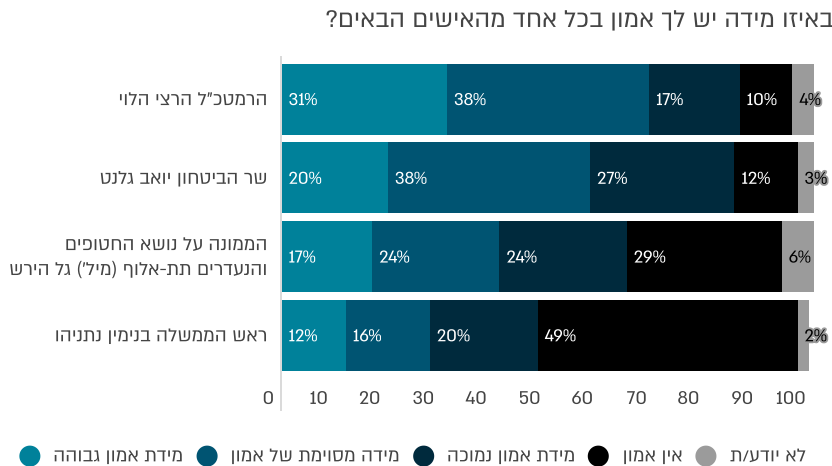

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023

אולם העובדה שהגרי היה כמעט היחיד שהופיע באופן קבוע בפני הציבור, וההישענות על האמון בו כדי להעביר דרכו מסרים, שלא נגעו בהכרח לתחומי אחריותו ותפקידו, היו עתידות לכרסם גם במידת האמון בדיווחיו.

אף שלקח אחריות באופן מפורש מראשית המלחמה, זכה הרמטכ"ל רב־אלוף הלוי לרמת אמון נמוכה בהרבה מזו של הגרי; בסקר המכון שנערך ב־26-29 באוקטובר 2023, העידו 31 אחוזים מהנשאלים על מידת אמון גבוהה ברמטכ"ל, 38 אחוזים העידו על מידה מסוימת של אמון, 17 אחוזים העידו על מידת אמון נמוכה, וכ־10 אחוזים טענו כי אין להם אמון בו. נתונים אלה הם נמוכים מאוד עבור הרמטכ"ל, שכן זו המשרה הזוכה בדרך כלל למידת האמון הגבוהה ביותר בציבור הישראלי. ואולם זה היה עדיין שיעור גבוה בהרבה מזה שלו זכו בכירים אחרים, ובעיקר ראש הממשלה נתניהו. באותו סקר רק 12 אחוזים מהנשאלים השיבו כי יש להם מידת אמון גבוהה בראש הממשלה, 16 אחוזים השיבו שיש להם מידה מסוימת של אמון, 20 אחוזים השיבו שיש להם מידת אמון נמוכה, וכמעט חצי מהמשיבים (49 אחוזים) טענו כי אין להם אמון בראש הממשלה.

תרשים 21: אמון באישים

מקור: סקר המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2023